

Hyvon Kudeneule Oy valloitti Hangon

Hankoniemi on Suomen eteläisimpänä niemenä ollut tärkeä sekä merenkululle että valtakunnan puolustukselle. Vakinaista asutusta niemellä oli jo 1200-luvun lopulla tai 1300-luvun alussa, jolloin niemen länsipuolelle muodostui muutaman talon käsittävä luotsi- ja kalastajakylä. 1700-luvun lopulla ruotsalaiset alkoivat linnoittaa niemeä, mutta työt keskeytti Suomen sota 1808. Linnoitus autioitui Krimin sodan jälkeen 1850-luvulla, ja niemelle jäi asumaan paikallisia kalastajia sekä luotseja. Hangon kaupunki perustettiin 1874 Hankoniemen kärkeen, koska Suomi tarvitsi talvisataman. Jo edellisellä vuonna valmistui Hanko–Hyvinkää-rata ja sen päähän satamalaituri.

Hanko oli selkeästi kaksikielinen kaupunki jo perustamisestaan lähtien, vaikka ruotsi yhtä selvästi oli kaupungin valtakieli 1960-luvulle saakka. Ruotsinkielinen väestö oli kotoisin lähinnä Länsi-Uudeltamaalta, kun taas suomenkielisiä tuli eri puolilta maata, mutta etenkin lähikunnista Perniöstä ja Salosta. Hanko oli myös Suomen tärkein siirtolaissatama, ja jotkut Amerikkaan aikoneet jäivät Hankoon, koska sieltäkin löytyi työpaikka. Muuttajat olivat nuoria, ja asukasluku nousi nopeasti ensimmäisinä vuosikymmeninä. Vuonna 1875 asukkaita oli 242 ja vuonna 1905 jo 5 916. Tämän jälkeen kasvu kuitenkin hidastui ja ajoittain jopa taantui. Vuosisadan vaihteessa asukkaista 32 prosenttia oli suomenkielisiä. Vuonna 1931 suomenkielisten osuus oli laskenut 23 prosenttiin. Suomenkielisten osuus laski sotien välisenä aikana työpaikkojen vähenemisen vuoksi, ja on ilmeistä, että suomenkielisten muuttoherkkyys oli suurempi kuin ruotsinkielisten. (Sörensen 1973, 187–190; Wall 1992, 70.)

Suurin osa väestöstä kuului työväestöön ja keskiluokkaan. Hankolaisten pääelinkeinoina olivat merenkulkuun liittyvät ammatit ja kalastus, joista niemen asukkaat kautta aikojen olivat saaneet elantonsa. Tämä koski lähinnä kaupungin ruotsinkielistä väestöä, ja suomenkielisiä olivat lähinnä tehdastyöläiset, käsityöläiset – varsinkin rakennusmiehet – muutamat virkamiehet

ja monet rautatieläiset. Jo ensimmäisinä vuosikymmeninä Hankoon tuli useita suuria teollisuuslaitoksia, mikä oli elintärkeää kaupungin hyvinvoinnin kannalta. Tärkeimpiä teollisuuslaitoksia olivat kiviteollisuusyrittäjä Oy Granit Ab, Suomen Forsiitti-Dynamiitti Oy, Suomalais-Englantilainen keksitehdas, kaksi margariinitehdasta, kalasäilyketehdas, tiilitehdas sekä Hangon höyrysaaha ja puusepänerastas. Eniten miehiä työllisti Granitin kiviteollisuus, jossa esim. 1904 työskenteli 450 miestä. Heistä suuri osa oli suomenkielisiä. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen vienti Venäjälle loppui, ja talvisodan kynnyksellä työntekijöitä Granitilla oli enää 175. Eniten naisia työllisti Suomalais-Englantilainen keksitehdas, jonka palkkalistoilla oli 300–400 henkilöä. Tärkeä kesäelinkeino oli 1879 perustettu kylpylä, josta monet hankolaiset saivat sivuansioita. (Ekström 1993, 62–70, 120–124; Sörensen 1973, 187–190; Wall 1992, 70; Österlund 1973, 221–230.)

Palveluja kaupunkilaisille järjestettiin ensiksi ruotsiksi. Vuonna 1883 Hankoon saatiin oma pappi. Suomenkielisiä jumalanpalveluksia alettiin säännöllisesti järjestää 1900, ja 1904 suomenkielistä väestöä varten palkattiin apupappi. Ruotsinkielinen yläkansakoulu aloitti 1878 ja suomenkielinen yläkansakoulu 1887. Ruotsalainen yhteiskoulu perustettiin 1891 ja lukio 1899. Vastaavat suomalaiset koulut perustettiin 1906 ja 1924. Molemmat oppikoulut olivat kieliryhmänsä ensimmäisiä Länsi-Uudellamaalla. (Wall 1992, 71–75; Hyvönen 2006, 9–14.)

Rautatie oli kaupungin sosiaalinen raja. Varsinainen kaupunki sijaitsi radan eteläpuolella, vanhan linnoituksen tuntumassa. Täällä sijaitsi myös kylpyläpuisto komeine puuhuviloineen. Kaupunkialueella asuivat virkamiehet ja yläluokka, joskin myös ensimmäiset teollisuuslaitokset rakensivat työväen-asuntojaan kaupunkialueelle. Radan pohjoispuolinen alue kuului Bromarvin kuntaan vuoteen 1909 saakka. Se oli vanhaa Hangonkylän aluetta ja siellä sijaitsivat myös Kappelisataman ja Gunnarsinrannan vanhat kalastaja- ja luotsikylät sekä Hanko Pohjoisen työläiskaupunginosa. Radan pohjoispuolisille alueille työläiset rakensivat talojaan, ja sinne asettui asumaan myös suurin osa kaupungin suomalaisista. Myös suomalaiset koulut sijaitsivat radan pohjoispuolella, samoin työväentalo, joka kansalaisuutta saakka oli kaupungin suomalaisten kulttuuripyrintöjen keskus. (Wall 1992, 71–75; Hyvönen 2006, 9–14.)

Ennen Suomen itsenäistymistä kielikysymykset eivät nousseet Hangossa kiistojen aiheeksi. Uuden kaupungin eri toiminnot oli rakennettava alusta alkaen, ja kunnalliselämässä oli mukana myös suomenkielisiä vaikutusvaltaisia henkilöitä. Vuonna 1890 perustetussa ruotsinkielisessä *Hangö*-lehdessä oli myös suomenkielisiä ilmoituksia. Venäläistämispyrkimykset keräsivät hankolaiset yhteiseen rintamaan, ja kun toinen sortokausi päättyi maaliskuun vallankumoukseen 1917, kaupungissa järjestettiin yleinen kansalaisjuhla, jossa molempien yhteiskoulujen rehtorit pitivät juhlapuheet ja koululaisille

annettiin kaksi päivää lomaa. Myös kansalaissota mursi kielirintamaa, ja esim. 1918 suomenkielisessä paikallislehdessä valitettiin, että suomenkielinen väestö on aivan lamaantunutta ja ettei Hangon suomalaisilla ole enää mitään muuta yhteistä kuin sekakuoro. (Wall 1992, 84, 92–93.)

Kansalaissodan jälkeen, 1920-luvun alussa, kielikysymys nousi esiin. Molemmilla kieliryhmillä oli nyt omat kirjapainonsa ja sanomalehtensä, joiden palstoilla kielikysymykseen otettiin kantaa varsin kärkevästikin. Suurin osa suomenkielisistä kuului työväenluokkaan, ja koska sosialistinen puolue ei saanut asettaa omia ehdokkaitaan kunnallisvaaleissa, monet suomenkieliset jättivät äänestämättä. Suomenkielinen lehti vetosi voimakkaasti juuri näihin äänestäjiin, jotta mahdollisimman moni äänestäisi ja mahdollisimman monta suomalaista edustajaa saataisiin kaupunginvaltuustoon. (Hyvönen 2006, 9–14; Wall 1992, 71–75.)

Avioliittoja solmittiin myös yli kielirajojen. Koska enemmistön kielenä oli ruotsi, siitä tuli yleensä myös avioliiton kieli, ja osa suomalaisista ruotsalaistui sotien välisenä aikana samoin kuin Loviisassa, kuten Jari Hakkarainen on tutkimuksessaan osoittanut (Hakkarainen 1990, 60). Vielä sotien jälkeen oli tavallista, että aviopuolisot käyttivät omaa äidinkieltään. Vaikka lapset kasvoivat suomalaisissa perheissä, toisen polven suomalaiset oppivat yleensä enemmistön kielen ruotsin. (Wall 2007, 20–21.)

Ruotsalaisen yhteiskoulun rehtori Jeja Roos kirjoitti paikallislehdessä, että sotien välisenä aikana Hangon ilmapiiri muuttui pikkukaupunkimaiseksi ja sisäänlämpiäväksi. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Hankoa pidettiin nopeasti kasvavana tulevaisuuden kaupunkina, Suomen talvisatamana ja eksoottisena kylpyläkaupunkina. Ensimmäisen polven suomalaiset muuttajat eivät osanneet ruotsia, ja joidenkin keskustan kauppohenkilöt olivat pelkästään suomeksi. Kylpylävieraat, joista suuri osa oli rikkaita venäläisiä, puhuivat saksaa ja venäjää ja loivat kansainvälisen ilmapiirin. Kylpylävieraiden lisäksi kaupungissa oli myös muita matkustavaisia ja amerikansiirtolaisia. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen venäläiset kylpylävieraat jäivät pois ja heidän tilalleen tulivat riikinruotsalaiset, jotka vahvistivat ja ravitsivat kaupungin ruotsinkielisyyttä. Siirtolaisuus Pohjois-Amerikkaan loppui vuoden 1930 talouslamaan. Vanhat hankolaiset muistelevat sotien välistä aikaa ”kultaisena aikana, joka ei enää koskaan palannut”. (Ekström 1994, 127–132, 164–166; Wall 2001, 116–133.)

Venäläinen vuokra-aika rajana

Toinen maailmansota oli dramaattista aikaa Hangon historiassa. Talvisodan päätteeksi 13.3.1940 solmitussa Moskovan rauhassa sovittiin Hangon luovuttamisesta Neuvostoliitolle merisotilaalliseksi tukikohdaksi 30 vuodeksi.

Hankolaiset evakuoitiin kaupungistaan, ja suurin osa väestöstä muutti lähikuntiin Bromarviin, Tenholaan ja Tammisaareen sekä Helsinkiin ja Turkuun. Ruotsinkielisiä siirtyi lisäksi muualle ruotsinkielisille rannikkoseuduille ja suomenkielisiä Saloon ja Perniöön sekä eri puolille maata entisille kotiseuduilleen. (Silvast 1985, 12–14; HJS, Årsberättelser 1943–50.)

Evakko aika supistui vajaaksi kahdeksi vuodeksi. Jatkosodan aikana Hanko vallattiin takaisin, ja vuoden 1942 alussa hankolaisia alkoi palata kotikaupunkiinsa. Jotkin tehtaot, mm. keksitehdas ja margariinitehtaot, eivät enää palanneet Hankoon. Myös osa alkuperäisestä väestöstä jäi uusille asuinseuduilleen. Heidän tilalleen muutti uutta väestöä, mm. karjalaisia siirtolaisia, jotka nostivat suomalaisten prosentuaalista määrää kaupungin väestöstä. Hangon kaksikielinen rannikkopatteristo oli evakuoitu Vaasaan, ja kun varuskunta uudelleen perustettiin Hankoon, uusi suomenkielinen kantahenkilökunta muodostui lähes kokonaan entisestä Viipurin rannikkotyöstörykmentistä. 1950-luvulla kaupunkiin muutti lisää uutta suomenkielistä väestöä. Kun Hangon väestöstä 1939 suomenkielisiä oli 20 prosenttia, niin 1943 heitä oli 25 prosenttia ja kolmen vuoden kuluttua jo 34 prosenttia. 1950-luvun alussa Hanko oli kuitenkin yhä hyvin ruotsinkielinen kaupunki ja niiden suomenkielisten perheiden lapset, jotka heti sotien jälkeen muuttivat kaupunkiin, oppivat yleensä ruotsin kielen asuinympäristössään. (Silvast 1985, 12–14; HJS, Årsberättelser 1943–50.)

Elämä sodan runtelemassa kaupungissa oli aloitettava lähes alusta. Noin 30 prosenttia kaikista rakennuksista, mm. lähes kaikki julkiset rakennukset, oli tuhottu ja noin 60 prosenttia oli saanut vaurioita. Korjaus- ja jälleenrakennustöiden jälkeen kaupungin työttömyys nousi 1950-luvun alussa, ja keskusteluja käytiin työllisyyden turvaamisesta ja kaupungin tulevaisuudesta. Poliittinen enemmistö halusi lisää teollisuutta, vaikka ruotsalaisen kansanpuolueen piirissä esiintyi vastustusta, koska teollisuuden pelättiin muuttavan kielisuhteita. Hangon pitkäaikaisen kaupunginjohtajan Karl-Ove Berglundin mukaan asiasta oltiin tietoisia, kuten myös siitä, että poliittinen tasapaino muuttuisi vasemmistopuolueiden hyväksi. Vastustajat tyrmättiin kuitenkin uhkakuvalla, että jos teollisuutta ei oteta, Hanko jää kituvaksi kalastajakyläksi. Satama oli edelleen tärkeä elinkeino talvisin ja matkailu kesäisin, vaikka kylpylä purettiin sotien jälkeen. Uutta teollisuutta päätettiin ottaa, ja teollisuudesta tuli kaupungin tärkein elinkeino. Hanko olikin Suomen teollistuneimpia kaupunkeja 1950-luvulla. Vuonna 1977 Hankoon liitettiin osia Tenholan ja Tammisaaren kunnista, joissa sijaitsi monia suuria teollisuuslaitoksia. Kaupungin väkiluku kasvoi tuolloin n. 1 300 hengellä, joista suomalaisia oli noin puolet. Uusi teollisuus toi suomenkielisiä muuttajia; vuonna 1962 Hangon luterilainen seurakunta jaettiin kielellisiin perustein ja 1983 enemmistökieleksi tuli suomi. Kaupungin väkiluku kasvoi, ja kun Hangossa 1950 oli 6 789 asukasta, niin 1983 heitä oli jo 12 245. Vielä 1996 Hangon väestöstä 46 prosenttia sai

toimeentulonsa teollisuudesta, kun koko maan keskiarvo oli 26,8 prosenttia (Hanko 2000 – Hangö 2000, s.a., Karlsson 1992, 114–115.)

Uusia teollisuuslaitoksia olivat mm. lähinnä joulukoristeita valmistava Koristevienti Oy (1946), konepaja Kekkonen Oy (1947), makkara- ja lihavalmistepakkauksia valmistava Oy Visko Ab (1952), koneiden maahantuonti- ja polkupyörien sekä kodinkoneiden valmistaja Suomen Koneliike Helkama (1952), tekstiiliteollisuus Hyvon Kudeneule Oy (1955), teräsalan yritys Oy Koverhar Ab (1960), saunakiukaiden valmistaja Karjalan sähkö (myöh. Helo Oy ja Oy Saunatec Ltd 1961), nosturitehdas Kone Oy (1969) ja lääketehdas Fermion Oy (1970). (Karlsson 1991, 114–115; Österlund 1973, 230–236.)

1970–1980-luvut olivat Hangossa rajatilaa, jolloin esiintyi kieliriitoja. Myöhemmin 1990-luvun alussa, jolloin molemmat kieliryhmät olivat saaneet uudet koulukeskuksensa, kieliriidat väistyivät, ja kaksikielisyyttä alettiin pitää kaupungin valttikorttina. Kieltä ei enää pidetty erottavana tekijänä, vaan korostettiin paikalliskulttuurin tuntemuksen merkitystä. Kaikki suuret puolueet, ruotsalainen kansanpuolue, sosiaalidemokraatit ja kokoomus, kannattivat kaupungin teollistamista jatkossakin. Todennäköisesti tähän ajattelutapaan on vaikuttanut Hangon eristetty asema. Maantieteellisen asemansa vuoksi Hangolla ei ollut ympärillään kukoistavaa maaseutua, joka olisi elättänyt kaupungin, vaan elinehdot kaupungin oli löydettävä itsestään. (Wall 2007, 123.)

Tekstiiliteollisuuden suuryritys

Hyvon Kudeneule Oy toimi Hangossa 1955–1976, ja tuona aikana tehdas vaikutti syvästi kaupungin väestörakenteeseen. Hyvonin loi Aarne Karjalainen, joka oli syntynyt Oulussa 1913. Hän perusti 1951 Helsingissä Kudeneule Oy:n ja ryhtyi valmistamaan uudentyyppeisiä napittomia ja trikoisia miesten alushousuja. Alusasujen lisäksi suosion saavuttivat myös uniasut, jotka olivat verryttelypuvun kaltaisia napittomia yöasuja. Tuotanto aloitettiin kahdella koneella, ja henkilökuntaa oli alussa 25. Parissa vuodessa uudet tuotteet tulivat tunnetuiksi ja kysyntä oli niin suuri, että kauppiaat maksoivat tilaukset etukäteen. Karjalainen haki oppinsa suurteollisuuden luomiseen Yhdysvalloista, ja siihen kuului myös tehokas mainonta. Kuusinen Oy:n mainospäällikkö Matti Viherjuuri keksi uusien tuotteiden mainoslauseeksi *Hyvon yllä – Hyvon olla*, mikä on lyhennys lauseesta ”hyvä on yllä – hyvä on olla”, ja sanoista muodostettiin yrityksen nimeksi Hyvon. Professori Erik Bruun suunnitteli 1957 Hyvonin alushousumainoksen, *Hyvonin juoksevat kalsarit*, jonka mainoshoitajien yhdistys valitsi vuoden parhaaksi julisteeksi. (Almay – Lappalainen 1996, 167; Karjalainen 1996, 68–71.)

Suuren kysynnän vuoksi Kudeneule Oy:n oli etsittävä uudet toimitilat. Yritystä oli laajennettava, ja Karjalainen onnistui ostamaan Hangosta 40 hehtaarin suuruisen maa-alueen, johon sisältyi mm. 1,5 km pituinen hiekkaranta. Koska kaupunkiin haluttiin teollisuutta, Hangon kaupunginvaltuusto suostui useaan otteeseen laskemaan tontin kauppahintaa. Hankolaisten oli vaikeaa hyväksyä kauppaa, koska he olivat tottuneet pitämään virkistysalueenaan tätä ns. Suur-Märsän aluetta hienoine uimarantoineen. (Karjalainen 1996, 74; Karlsson 1991, 179.)

Aarne Karjalainen järjesti tehtaan suunnittelusta kutsukilpailun, jonka voitti arkkitehti Viljo Revell. Karjalainen kävi kaksi kertaa Revellin kanssa Yhdysvalloissa tutustumassa paikalliseen tehdasarkkitehtuuriin ja materiaaleihin. Tehdas valmistui 1955, ja se edusti uutta suuntausta Suomen teollisuusrakentamisessa. Karjalainen kirjoitti muistelmissaan: ”Minulla oli nyt mahdollisuus keskittyä eräisiin uusiin pitkän tähtäimen suunnitelmiin, joilla voisin ennakoita edistää kasvavan tuotannon markkinointia. Siksi minulle oli niin tärkeätä, että tehtaani olisi paitsi maailman nykyaikaisin tuotantotekniikaltaan myös riittävän huomiota herättävä ulkonäöltään, jotta sen näkeminen kiinnostaisi mahdollisimman monia, myös yhteiskunnan vaikutusvaltaisimpia.” Tehtaan suunnittelussa otettiin huomioon myös tulevat laajennustarpeet. Tuotantotilat sijoitettiin pitkään teräsbetonirunkoiseen tehdashalliin, jonka konstruktorakenne koko hallin mittaisine sisäparvekejärjestelmineen mahdollisti valtavien tilojen pilarittomuuden. Parvekkeelta vierailijat voivat myös seurata tehtaan toimintaa häiritsemättä tuotantoa. Toimisto- ja sosiaalitulat sijoitettiin kahteen hallista erkanevaan matalampaan siipeen. Lounaissivulle tehtiin yksi siipi ja voimakeskus. Tehtaan seinien alaosat tehtiin lasista ja yläosat sekä vesikatto poimutetusta alumiinista. Sisustusarkkitehti Antti Nurmesniemi suunnitteli sisustuksen, jonka puumateriaalina käytettiin teakia. Toimistosiipeen tehtiin Suomen ensimmäinen maisemakonttori. Konttorin jakoi keskikäytävä, jonka reunalla istuivat sihteerit ja ikkunan puolella heidän esimiehensä. Kaikki työntekijät ruokailivat samassa modernissa ruokalassa, ja työntekijöillä, joista suurin osa oli naisia, oli käytössään edustavat sosiaalitulat. (Karjalainen 1996, 76–82; Lehto 1989, 256.)

Karjalainen halusi tehdä luomuksestaan täydellisen. Myös tehtaan edusta kaunistettiin. Sisääntulotien reunat laatoitettiin ja ympäröivä alue kunnostettiin nurmikoksi. Pihalle tehtiin myös joutsenlampi ja suihkulähde, johon sijoitettiin maailman suurin alumiiniveistos, suomalaissyntyisen kuvanveistäjän Arvi Tynyksen nonfiguratiivinen *Valoa kohti*. Rannan tuntumaan valmistui myös Revellin suunnittelema Karjalaisen edustushuvila. Rakennukset herättivät aikanaan suurta huomiota Hangossa, ja uudenaikaista tehdasrakennusta tultiin katsomaan aina ulkomailta saakka. Italialaiset arkkitehtuurijulkaisut pitivät sitä maailman kauneimpana tehtaana. (Karjalainen 1996, 75–82.)

Kuva 1. Arkkitehti Viljo Revell suunnitteli Hyvonin tehtaan, joka edusti uutta tehdasarkkitehtuuria Suomessa. Julkisivumateriaaleina käytettiin lasia, poimutettua alumiinia ja betonia ja tehtaan edessä on viiden metrin korkuinen Arvi Tynyksen alumiiniveistos *Valoa kohti*. Tehdassalista avautuivat suuret ikkunat ympäröivään luontoon ja konttori oli ns. maisemakonttori. Valokuva Heikki Havas, Suomen rakennustaiteen museo, postikortti.

Hyvon oli myös muuten näyttävästi esillä Hangon kaupunkikuvassa. Esp-lanadi 69:n uuden, Viljo Revellin suunnitteleman kerrostalon päätyseinää koristi Hyvonin suuri valomainos, ja kaupungin komeimmalla kadulla Bulevardilla sijaitsi Hyvonin suosittu tehtaanmyymälä (Karjalainen 1996, 122–123).

Myös tuotantoideat Aarne Karjalainen sai Yhdysvalloista, ja hänen esikuvansa oli Henry Ford, joka valmisti tuotteita suurina sarjoina ja käytti mainontaa tehokkaasti hyödykseen. Hyvon-tuotteet mullistivat miesten alusvaatemuodin. Karjalainen hankki Englannista Interlock-puuvillaneulosta valmistavia pyörökoneita, joilla kudottiin pyöreää neulosputkea. Siten paidoissa ei ollut lainkaan sivusaumoja, ja eri perusvartalotyyppejä varten kudottiin sopivan levyistä putkea. Samasta materiaalista valmistettiin miesten napittomia alushousuja. Housuissa oli aikaisemmin tyyppillisen avonaisen etuhalkion sijasta kaksinkertainen etuhalkio, joka leikattiin ja muotoiltiin anatomisesti. Alushousut valmistettiin palasista ja saumoihin kiinnitettiin erityistä huomiota. Toisten saumojen tuli joustaa ja toisten tukea. Olkainlenkit korvat-

tiin uudentyyppisellä leveällä vyötärönauhalla. 1950-luvun lopulla tuotantoon tulivat kulumattomat Texylon-alusasut ja 1960-luvun alussa Ban-Lon-trikoopaidat ja puserot. Alus- ja vapaa-ajanasujen lisäksi valmistettiin myös miesten sukkiä. (Almay – Lappalainen 1996, 167–169; Karjalainen 1996, 19–20, 62–99.)

Koko tuotanto oli keskitetty samaan halliin. Sen alkupäässä raaka-aine eli langat otettiin vastaan, ja siellä oli kutomo, missä neulos kudottiin. Ikäraja kutomoon oli 18 vuotta, koska siellä tehtiin töitä keskeytyksettä kolmessa vuorossa. Kutomon työläisille maksettiin tuntipalkkaa. Valmis neulos meni seuraavaksi leikkaamoon ja sieltä leikatut kappaleet pakkoina ompelimoon, tarkastamoon ja viimeksi pakkaamoon, joka sijaitsi rakennuksen toisessa päässä. Lisäksi oli 4–5 parsijaa, jotka korjasivat silmäpaot. Näillä osastoilla tehtiin päivätyötä ja ompelimossa urakkaa. Varastossa oli noin 20 työntekijää, ja kotitöitä teki noin 10 henkilöä. Toimihenkilöitä tehtaalla oli 50–60. 1960-luvun alussa Hyvon työllisti Hangossa 550 ihmistä ja amerikkalais-tyyppisestä suursarjatuotannosta valmistui 20 000 tuotetta päivässä. Vuonna 1963 yhtiö laajensi Saloon ja 1970 Haukiputaalle. Hyvonin perinteisiä tuotteita alettiin nyt valmistaa uusissa tehtaissa. Hangon tehdas keskittyi kankaiden kutomiseen ja käsittelyyn, ja 1970-luvun alussa Hangon tehdasta laajennettiin uudella värjäämöllä ja jälkikäsittelyosastolla. Uutta Hangossa oli myös osasto, missä valmistettiin neuleita valmiiksi kudottuina kappaleina. (Almay – Lappalainen 1996, 167–169; Karjalainen 1996, 19–20, 62–99.)

Laadun kehittäminen piti Hyvonin tuotteet kilpailukykyisinä. Tuotteisiin lisättiin neuloksen lujutta lisääviä komponentteja, ja uusi Ban-Lon niminen raaka-aine takasi värien kestävyuden. Ban-Lon oli kiharrettua nylonia, jota tuotiin Israelista ja lisäksi siihen sekoitettiin kotimaista raonaa eli sillaa. Puuvillaan verrattuna se oli huomattavasti edullisempi raaka-aine. Vuonna 1970 Hyvon Kudeneule Oy palkittiin kultamitalilla Rotterdamin alusasujen laatukilpailussa Ban-Lon Colori -sarjallaan. Hyvonin ylivoimaisuutta osoitti se, että lähimmät kilpailijat eivät yltäneet edes pronssisijoille. Hyvonilla oli jo aikaisemmin myyntikonttorit Helsingissä ja Boråsissa Ruotsissa, mutta nyt myyntikonttori avattiin myös Lontoossa. 1970-luvun alussa laajennusten aikaan tehdas eli kukoistuskauttaan, ja Hyvon oli ylivoimaisesti suurin puuvillaisten alusasujen valmistaja Suomessa ja suurimpia tekstiilitehtaita koko Euroopassa. Kolmannes tuotannosta meni vientiin, lähinnä Neuvostoliittoon, Ruotsiin ja Englantiin. (Almay – Lappalainen 1996, 167–169; Karjalainen 1996, 19–20, 62–99.)

Aarne Karjalainen oli kiistelty henkilö Hangossa. Tavallisten hankolaisien mielestä hänellä oli runsaasti valtaa, jota hän myös käytti vetoamalla tehtaan tuomiin verotuloihin. Tehtaan toimihenkilö, ekonomi Aimo Kivekäs kuului kaupunginhallitukseen 1960-luvun puolivälissä. Karjalainen käytti myös valtaansa säätelemällä muun teollisuuden pääsyä Hankoon. Esim.

1960-luvulla Karjalainen vastusti kaksi kertaa Kone Oy:n asettumista Hankoon. Kone Oy tarvitsi uuden nosturien kokoamistehtaan ja nosturien viennin sataman. Hangon kaupunginvaltuusto hyväksyi yhtiön anomuksen Kobbnäsinniemen itäpuolella sijaitsevasta alueesta, joka oli myös kaavoitettu teollisuusalueeksi. Karjalainen valitti kaupunginvaltuuston päätöksestä, koska hänen mielestään myyntihinta oli liian alhainen ja koska kaupunki olisi luovuttanut Kone Oy:n käyttöön jakamattoman vesialueen, josta osa oli Hyvonin omistuksessa. Karjalaisen valitukset hyväksyttiin, ja Kone Oy rakensi kokoamishallin ja sataman niemen länsipuolelle, mikä oli huomattavasti kalliimpi vaihtoehto. Mm. *Suomen Sosiaalidemokraatti* arvosteli Karjalaisen toimintaa, ja se kohtasi vastustusta myös paikallisella tasolla ja aiheutti hajaannusta myös Hangon Suomalaisessa kerhossa. Kone Oy:n asettumisen Hankoon tiedettiin lisäävän kaupungin kasvua, ja siksi sitä puolustivat molemmat kieliryhmät. Kieliryhmät eivät siten olleet vastakkain, koska Hankoon haluttiin edelleenkin lisää uutta teollisuutta. (Hangö stad har igen kränkt Karjalainens ”enskilda rätt”. *Hangö* 10.1.1967; Kone får område på västra sidan av Kobbnäsudden? *Hangö* 6.6.1967; Länsrätten upphävde kontraktet med Kone. Karjalainen fick 100 mk för besväret. *Hangö* 13.4.1967.)

Hangon teollisuusyhdistys perustettiin 1970. Hyvonin edusti perustavassa kokouksessa varatoimitusjohtaja Erkki Kaire, joka valittiin myös yhdistyksen puheenjohtajaksi. Hangossa ei ollut omaa suomenkielistä sanomalehteä, mitä paikalliset suomenkieliset pitivät suurena puutteena ja eräänä syynä suomenkielisten viihtymättömyyteen Hangossa. Ruotsinkielisessä *Hangö*-nimisessä paikallislehdessä oli ainoastaan tiivistelmä *Lyhyesti Hangosta*, jossa kerrottiin tärkeimmät uutiset lyhennettyinä. Vuonna 1971 Hangon Teollisuusyhdistys perusti *Hangon Sanomat* -nimisen paikallislehden, jonka päätoimittaja oli Hyvonin hallinnollinen johtaja ja Hyvonin työpaikkalehden vastaava toimittaja (*Hangon Sanomat* 9.10.1971–20.9.1972). Lehti eli vain vajaan vuoden, mutta mahdollisesti se osaltaan vaikutti siihen, että 1977 paikallislehdestä tuli kaksikielinen *Hangötidning – Hangonlehti*.

Aarne Karjalainen oli toisaalta myyttinen henkilö, jonka lähelle ei päästy. Hän ympäröi tonttinsa korkealla aidalla, ja aluetta vartioimaan hän hankki viisi kookasta koiraa. Tehdasalueelle ei päässyt ilman kulkulupaa. Aarne Karjalainen kuitenkin myös ihailtiin yritteliäisyytensä ja harrastustensa vuoksi. Karjalainen tunnettiin myös tieteen, taiteen ja sotaveteraanien tukijana. Hänen Hangon kodissaan vieraili sekä tunnettuja taiteilijoita että muita julkisuuden henkilöitä. Mm. presidentti Urho Kekkonen kuului Karjalaisen ystäväpiiriin. Vuorineuvoksen arvonimen Karjalainen sai 1969 ja Oulun yliopiston kunniaohtoriksi hänet promovoiitiin 1972. (Karjalainen 1996, 83–87, 111, 149–152; Wall 2007, 29–30.)

Hangossa Aarne Karjalainen seurusteli lähinnä tehtaansa johtoryhmän ja Hangon rannikkopatteriston upseerien kanssa. Karjalainen vaati, että tehtaan

johto puhui suomea, joskin työntekijöihin kuului myös ruotsinkielisiä. Tehdas oli siten suomenkielinen saareke ruotsinkielisessä Hangossa. (Wall 2007, 30.)

Aarne Karjalainen oli yrityksen toimitusjohtajana vuoteen 1972 saakka, minkä jälkeen hän sairastumisen vuoksi siirtyi hallituksen puheenjohtajaksi. Yhtiön taloudelliset vaikeudet alkoivat 1970-luvun alussa ja 1976 Hyvon Kudeneule Oy haettiin konkurssiin. Uutinen tuli yllätyksenä, koska vaikeudet oli pyritty salaamaan. Tuolloin yrityksen tehtailla työskenteli noin 1 500 henkilöä. Vuonna 1977 Aarne Karjalaisen poika Jussi Karjalainen osti konkurssipesältä Hyvonin tavaramerkin ja jatkoi trikootuotteiden valmistusta Hangossa pienemmissä tiloissa. Vuonna 1988 hän myi yrityksensä Suomen Trikoolle, johon entisen suuryrityksen rippeet sulautettiin. Aarne Karjalainen kuoli Torremolinoksessa 1986. Hänet on haudattu Hangon uudelle hautausmaalle sukuhautaan. Modernin, useista suurista pronssilaatoista koostuvan hautamuistomerkin suunnitteli kuvanveistäjä Essi Renvall, ja se on nimeltään *Jäidenlähtö Merikoskesta*. (Aarne Karjalainen död. *Hangonlehti* 25.2.1986; Almay – Lappalainen 1996, 169; Wall 2007, 29–30.)

Tyttyjä tuli ympäri Suomea

Uuden tehtaan myötä tuotantotekniset esteet poistuivat, mutta työvoimapula tuotti alusta saakka ongelmia. Vaikka Hyvonin ensimmäiset työntekijät olivat hankolaisia, niin jatkossa työvoima oli tuotettava muualta. Noihin aikoihin lisäksi moni hankolainen nuori muutti Ruotsiin, missä he kielitaitoisina pääsivät paljon paremmille ansioille kuin esim. Hyvonin tehtaalla, joka suomenkielisyytensä vuoksi ei muutenkaan houkuttellut ruotsinkielisiä hankolaisia.

Pro gradu -tutkielmani *Punainen tupa ja perunamaa? Valintoja ja sopeutumista Hangossa vuosina 1958–1968 solmituissa kaksikielisissä avioliitossa* (2007) sivuaa Hyvonin tehdasta, koska lähes kaikki tutkielmaa varten haastatteleman naiset olivat entisiä Hyvonin työntekijöitä. Työvoimaa Hyvonille hankittiin sekä lehti-ilmoitusten että työnvälityksen kautta. Ilmoituksia julkaistiin sekä maakuntalehdissä että Maaseudun Tulevaisuudessa. Tyttöjä tuli kaikkialta Suomesta Ahvenanmaata lukuun ottamatta ja lähinnä muuttotappioalueilta. Tulijoille maksettiin matka Hankoon. Suurin osa tytöistä tuli Hankoon syksyllä. Ensivaikutelma oli useimmille lamaannuttava. Oli pimeää ja sateista. Matka Tammisaaren jälkeen tuntui pitkältä, koska lähes koko väli oli sodan tuhojen jälkeen kitukasvuista metsää. Itse kaupungissa oli vielä raunioita, eikä Hanko tuntunut kaupungilta, vaan pieneltä kyläpahaselta. Eräs tyttö ei ottanut polkupyörää mukaansa, koska luuli Hankoa niin suureksi kaupungiksi, ettei siellä uskaltaisi ajaa polkupyörällä. Tytöt olivat nuoria ja ikävöivät aluksi kotiin. Hanko tuntui ruotsinkielisyytensä vuoksi vieraalta,

ja monet tytöt sammuttivat koti-ikävänsä tuomalla lomalta tullessaan sukulaisensa tai tuttavansa mukanaan Hyvonille töihin (vrt. Snellman 2003, 109).

Tytöillä oli kesäloma ja joululoma. Joululoma oli 1960-luvun alussa tilaus-ten puutteessa joskus jopa viiden viikon mittainen. Samoihin aikoihin parikymmentä työntekijää sanottiin irti. Eräs tyttö sai pitää kesälomaa koko kesän, jotta hänellä oli mahdollisuus auttaa kotiväkeään perheen maatilalla. Ammattiliittoon työntekijät liittyivät vasta 1960-luvun alussa, vaikka osallistuivatkin vuoden 1956 yleislakkoon.

Hyvon järjesti työntekijöilleen asunnot ja tämän turvin se pystyi värväämään henkilökuntaa. Tytöt majoitettiin hankolaisten omakotitaloihin ja kolmeen tehtaan omistamaan asuntolaan, joissa jokaisessa asui parikymmentä tyttöä. Erästä asuntolaan kutsuttiin Tipulaksi, toista Impilinnaksi ja kolmatta Sonkiksi sen omistajan Fjalar Sonckin mukaan. Asuntoloissa oli yhteiskeittiö ja tyttöjä asui kaksi tai kolme samassa huoneessa.

Hankolaiset olivat tottuneet vuokralaisiin jo aiemmin, koska kaupungissa oli asuntopula, ja lisäksi Hankoon tuli joka talvi satoja vierastyöläisiä sataman talviliikenteen vuoksi. Mieluummin hankolaiset majoittivat kuitenkin Hyvonin tyttöjä, jotka olivat ympärivuotisia vuokralaisia. Asunnot olivat kalustettuja, ja niissä oli yleensä vesijohto ja viemäri. Saunoja ei hankolaisissa taloissa ollut, ja tytöt kävivät yleisissä saunoissa. Myös työpaikalla voitiin pestä pikkupyykkiä ja peseytyä. Työpaikkaruokalassa tyttöjä kehoitettiin syömään kunnan ruokaa. Siellä ruoka oli edullista, ja jos rahat loppuivat kesken, sai syödä myös velaksi. Alivuokralaisasunnoissa oli keittolevy tai kaasuhella, mutta yleensä viikonloppuisin keitettiin vain kahvia tai teetä. Elämiseen ei jäänyt paljoa rahaa, koska esim. ompelimosassa kuukausipalkka oli 1960-luvulla n. 90 mk, josta 30 mk meni vuokraan. Lisäksi oli maksettava bussimatkat, ellei omistanut polkupyörää. Jotkut tytöt saivat ruokapaketteja kotoaan ja joskus esim. kalaa naapureilta tai isäntäväeltä. Kaksi somerolaista sisarusta sai kerran ystävälliseltä naapurin isännältä kampeloita, mutta koska tytöt eivät koskaan olleet nähneet moisia kaloja eivätkä tienneet, miten ne valmistetaan, niin he hautasivat kalat maahan.

Hangon ruotsinkielisyys oli yllätys Hyvonin tytöille. Isäntäväki oli ruotsinkielistä, eikä heidän kanssaan sen vuoksi paljoa seurusteltu. Moni vuokraemäntä koki olevansa vastuussa nuorista vuokralaisistaan ja vartioi siksi tarkasti, että tyttöjen luona ei käynyt miesvieraita. Asuntoloissa oli yhtiön palkkaama talonmies, joka piti yllä järjestystä. Hän muun muassa teki tarkastuksia asuntoihin, koska miesvieraiden tuominen asuntolaan oli kiellettyä.

Hyvonin johto odotti, että kunta olisi rakennuttanut asuntoja, mutta kun tätä ei tapahtunut, yhtiö rakensi itse työläisilleen asuntoja niin Hangossa, Salossa kuin Haukiputaallakin. Toimihenkilöille Hyvon rakensi kolme rivitaloa tehtaan läheisyyteen Hopearantaan 1970-luvun alussa. Sitä ennen toimihenkilöasunto-

ja oli jo parissa kerrostalossa kaupungin keskustassa, joiden rakentamiseen Hyvon oli osallistunut. (Karjalainen 1996, 89; *Hyvon Posti* 2/1971.)

Nuorison treffipaikkoja

Työ Hyvonilla oli raskasta varsinkin vuorotyöläisillä, ja tyttöjen aika kului pääasiassa työntekoon ja nukkumiseen. Uusia ystäviä saatiin työpaikalta oman osaston muista tytöistä, ja jos lähdettiin kaupungille, mentiin useimmiten isossa porukassa. Hankolaisiin tyttöihin ei juuri tutustuttu, vaan suhteet olivat joskus jopa vihamielisiä. Kaupungissa oli paljon enemmän tyttöjä kuin poikia, ja paikallisia tyttöjä harmitti se, että moni Hyvonin tyttö seurusteli hankolaisen pojan kanssa.

Kaupungissa oli kaksi elokuvateatteria, Olympia ja Rialto, jotka sijaitsivat vajaan sadan metrin päässä toisistaan, ja tätä väliä nuoret kulkivat iltaisin. Rialton läheisyydessä sijaitseva nakkikioski oli treffipaikka, missä myös solmittiin uusia tuttavuuksia. Elokuviissa saatettiin viettää viikonloppuisin useita tunteja poikaystävän kanssa, koska siellä sai olla sisällä ja kahdestaan. Ensiksi katsottiin päiväkuva Rialtossa, sitten iltakuva Olympiassa ja sitten vielä Rialtossa yökuva, joka loppui klo 24. Rialtossa oli myös pieni parveke, johon piti maksaa 50 pennin lisämaksu. Siellä sai halata rauhassa, ja sinne sopi muutama pari.

Lisäksi käytiin tansseissa. Lauantaisin oli tanssit Palokunnantalolla ja sunnuntaisin Työväentalolla, ja kesäisin käytiin läheisen maaseudun tanssilavoilla. Nuoret istuivat myös baareissa, mutta ravintoloissa naiset alkoivat käydä yleisemmin vasta 1960-luvulla. Suosituin tanssiravintola oli Maret, jossa tanssittiin keskiviikkona, lauantaina ja sunnuntaina. Maretin omistaja näki mielellään Hyvonin tyttöjen tulevan ravintolaansa, jotta miehillä olisi ollut tanssittavia. Naisille pidettiin varalla jopa omia pöytiä. Ravintola Regatta oli toinen suosittu, hieman varttuneempien nuorten tanssipaikka, kun taas ravintola Gröna kajenissa ei tanssittu, vaan sinne mentiin istumaan ennen tanssiravintolaan lähtöä. Ravintoloihin oli 21 vuoden ikäraja.

Vapaa-ajan toimintaa työläisille

Työläisten vaihtuvuus Hyvonin tehtaalla oli suuri. Tätä pyrittiin ehkäisemään asunto-olojen parantamisen lisäksi myös järjestämällä työntekijöille erilaista vapaa-ajantoimintaa. ”Hyvon yllä – hyvon olla” oli iskulause, jolla markkinoitiin koko Hyvonin tuotantoa. ”Hyvonin henki” puolestaan oli tehtaan johdon puolelta organisoitua yhteen hiileen puhaltamista, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli tuoton maksimointi. Tätä yhteishenkeä pyrittiin luomaan

eri tavoin. Tehdas vuokrasi eräästä kaupunkitalosta kerhohuoneiston, joka oli avoinna kaikkina arkipäivinä. Siellä oli kangaspuut, ompelukone ja saumuri sekä erilaisia pelejä, mm. koronapeli. Toiminnasta huolehti varttuneempi kerhoemäntä, joka teki voileipiä ja paistoi munkkeja kahvin ja limonadin seuraksi. Kerhoemäntä oli monille nuorille tytöille äitihahmo, joka auttoi kankaan laittamisessa kangaspuihin ja myi tytöille velaksi, jos rahat olivat päässeet loppumaan. Kerran viikossa siellä näytettiin elokuva. Kerhohuoneella järjestettiin myös ensiapukurssi ja nuorten diskoja.

Tärkeä tehtaalaisia yhdistävä tekijä oli tehtaan julkaisema lehti *Hyvon ja työmmme*, myöhemmin *Hyvonilla tapahtuu* ja *Hyvon Posti*. Lehti jaettiin ilmaiseksi kaikille työntekijöille, ja siinä käsiteltiin tekstiilialaa ja sen uutuuksia, muotia sekä Hyvonin tuotteita. Yleensä Hyvonia koskevat artikkelit kertoivat tehtaan menestymisestä, muun muassa laajennuksista, ja mukana oli myös Ruotsin markkinointipäällikön raportteja Ruotsin myynnin menestyksestä. Edelleen kerrottiin työntekijöiden harrastuksista, tehtaan järjestämistä kursseista ja yhteisistä juhlista.

Aarne Karjalainen halusi hyvonilaisten tuntevan olevansa yhtä suurta perhettä, ja tämä ajatus, kuten myös Karjalaisen patriarkaalinen ja isällinen suhde alaisiinsa, tulee ilmi tehtaan lehdessä. Hangon, Salon ja Haukiputaan tehtailla oli omat kirjeenvaihtajansa, jotka lähettivät lehteen kirjeitä omalta tehtaaltaan ja pyrkivät siten myös luomaan me-henkeä eri tehtaiden kesken. Lehdessä oli alkuvuosina oma perhepalsta, missä julkaistiin kihlautuneet ja vihityt sekä perheenisäystä saaneet. Reseptisivuilla oli terveellisen ruoan ohjeita. Liikennepalstalla varoitettiin talvisin liukkaista keleistä, ja lehdessä oli myös mietelauseita, jotka korostivat ahkeruutta, tunnollisuutta ja kristillistä elämänkatsomusta. Myös vitsejä oli joissakin numeroissa. Tehdas järjesti työntekijöilleen yleisurheilukilpailut syyskesällä ja potkukelkkakilpailut talvella. Urheilupalstalla kerrottiin kilpailujen tulokset ja tehtaan lentopallo- sekä jalkapallojoukkueiden tulokset puulaakisarjassa. Yhteenkuulumisen tunteesta kertoo se, että tehtaan jalkapallojoukkue kokoontui vuosittain yhteen vielä kymmenen vuotta tehtaan lopettamisen jälkeen.

Etenkin tehtaan järjestämät joulujuhlat jäivät hyvonilaisten mieleen. Ne järjestettiin julkisissa tiloissa, esim. kaupungintalolla, ja niihin osallistuivat sekä työläiset että konttorihenkilökunta, joka usein esitti myös ohjelmaa. 1960-luvulta lähtien joulujuhlat järjestettiin yhdessä Salon tehtaan henkilökunnan kanssa. Juhlissa tarjottiin puuroa, ja niissä esiintyi maan tunnetuimpia viihdetaiteilijoita, ja sisään pääsi vain Hyvonin kulkuluvalla. Lasten joulujuhlat pidettiin kerhohuoneella, ja ohjelmana oli lapsille järjestettyjä leikkejä ja taikuri sekä joulupukki. Joskus johtaja Karjalainen järjesti myös muuta ohjelmaa, esimerkiksi kerran korkeatasoisen voimisteluryhmän esityksen kaupungintaloon, ja työntekijöille jaettiin vapaalippuja tilaisuuteen.

Karjalainen tuki Hangon suomalaisten pyrintöjä. Kun Hankoon 1962 muodostettiin oma suomenkielinen seurakunta, Karjalainen tuki sen toimintaa maksamalla puolet seurakunnan kanttorin vuokrasta. Vastapalvelukseksi kanttorin tuli pitää laulukuoroa Hyvonin työille. Karjalainen lahjoitti myös rippilasten albat Hangon suomalaiselle seurakunnalle. (Wall 1992, 102–104.)

Suomenkieliset muuttajat eivät viihdy Hangossa

Hankoon muutti 1960-luvulla vuosittain satoja uusia asukkaita, mutta myös muuttoliike kaupungista oli suurta. Erityisen suurta muuttoliike oli suomenkielisten keskuudessa. Seuraavasta taulukosta käy ilmi suomen- ja ruotsinkielisten muutto kaupunkiin ja kaupungista 1962–66.

Vuosi	Suomenkieliset muuttajat Hankoon	Suomenkieliset muuttajat Hangosta	Ruotsinkieliset muuttajat Hankoon	Ruotsinkieliset muuttajat Hangosta
1962	515	276	219	95
1963	362	288	201	127
1964	358	352	220	143
1965	305	296	188	134
1966	282	303	164	118
Yht.	1 822	1 516	992	617

Taulukosta käy ilmi, että suomenkielisiä muutti kaupunkiin kaksi kertaa enemmän kuin ruotsinkielisiä. Suomenkielisiä muutti kuitenkin kaupungista pois vastaavasti prosentuaalisesti paljon enemmän kuin ruotsinkielisiä. Vuosina 1962–66 suomenkielisiä muutti Hankoon 1 822 henkilöä ja Hangosta pois 1 516 eli 83,2 prosenttia. Vastaavat luvut ruotsinkielisten osalta olivat 992, 617 ja 62,2 prosenttia. Suomenkielisten määrä lisääntyi siten koko ajan, mutta prosentuaalisesti heitä muutti kaupungista pois runsaat 20 prosenttia enemmän kuin ruotsinkielisiä.

Hankolainen Elvi Porko selvitti vuonna 1967 syitä suomenkielisten suureen muuttoon, ja sitä varten hän haastatteli paikkakunnalle muuttaneita suomenkielisiä henkilöitä. Kävi ilmi, että suurin syy suomenkielisten muuttajien viihtymättömyyteen Hangossa oli kaupungin kaksikielisyys. Erityisen tyytymättömiä olivat naimattomat nuoret naiset. He eivät osanneet ruotsia ja tunsivat itsensä ulkopuoliseksi Hangossa. Heidän mielestään paikalliset suhtautuivat heihin vihamielisesti eivätkä viranomaisetkaan halunneet puhua suo-

mea. Muita syitä viihtymättömyyteen oli mm. se, että paikkakunnalla ei ollut suomenkielistä sanomalehteä, ja siksi ei saatu tietoa kaupungin tapahtumista. Selvityksen mukaan nuoret naiset eivät hyödyntäneet esimerkiksi kirjaston palveluja tai muuta kaupungin kulttuuritarjontaa, koska eivät olleet tietoisia niistä. Elokvateattereissa he sitä vastoin kävivät ahkerasti. (Elvi Porko¹; Kontaktsvårigheter för finnarna i Hangö. *Hangö* 3.6.1967.)

Myös asunto-olot aiheuttivat selvityksen mukaan ongelmia. Etenkin naispuoliset suomenkieliset kokivat tämän ongelmallisena, koska asunnot olivat pieniä alivuokralaisasuntoja ja koska talon isäntäväki oli ruotsinkielistä ja jäi sen vuoksi vieraaksi.

Suomenkieliset miehet olivat tyytyväisempiä oloihinsa, koska heidän asunto-olonsa olivat paremmat ja koska kolmasosa heistä oli työpaikassaan johtavassa asemassa. (Elvi Porko¹; Kontaktsvårigheter för finnarna i Hangö. *Hangö* 3.6.1967.)

Kaksikielisistä avioliitoista tuli suomenkielisiä perheitä

Vaikka monet Hyvonin työntekijöistä muuttivat pois, niin monet myös jäivät. Yleisimpänä syynä tähän oli avioituminen joko suomenkielisen, yleensä Helkamalla työskentelevän miehen tai hankolaisen ruotsinkielisen miehen kanssa. Vuosina 1958–68 Hangossa solmittiin 101 avioliittoa suomenkielisen naisen ja ruotsinkielisen miehen välillä. Lähes kaikki naiset olivat Hyvonin työntekijöitä. (HJS, Förteckning över till äktenskap sammanvigda, Hangö landsförsamling 1935–61, Förteckning över till äktenskap sammanvigda, Hangö stadsförsamling 1935–61; HSS, Kuulutetut ja vihityt 1962–; HSF, Lysnings- och vigsellängd i Hangö svenska församling 1962–64, Lysnings- och vigsellängd i Bromarf kommuns område 1962–76, Förelysta och vigda, 1965–.)

Vuonna 1993 haastattelin pro gradu -tutkielmaani varten 22 kaksikielistä perhettä, vaimoja, miehiä ja lapsia, yhteensä 76 henkilöä. Lähestyin aihetta kulttuurifuusion näkökulmasta, eli kiinnitin huomiota kulttuurikontaktien kaksipuolisuuteen (Leimu – Saessalo – Leimu 1979, 30; vrt. Jalkanen 1989, 12–13). Sekä miehen että vaimon tausta ilmenivät perheen arkipäivää, vapaa-aikaa, juhlia ja sosiaalisia suhteita koskevissa valinnoissa.

Kaksikielisillä alueilla etenkin työväestön keskuudessa kaksikielisten perheiden suomalaistuminen on ollut sotien jälkeen yleinen kehityssuunta (Herberts 1988, 153–155). Keskeiseksi tekijäksi nousi kotikielen valinta. Bo Lönnqvistin mukaan siihen vaikuttavat eniten äidin äidinkieli, ympäristön kieli ja koulukieli (Lönnqvist 1981, 30). Kjell Herbertsin mukaan kaksikielisten

¹ Suullinen tieto 15.8.2007.

1. 12. 62 Hra Raimo Puumala ja nti Karita Andersson ompelimesta
 6. 12. 62 Hra Dan Forström ja nti Kaija Malinen erikoisompelimesta
 23. 12. 62 Hra Kauko Lahti ja nti Kaija Säppi Salon ompelimesta
 6. 1. 63 Hra Reijo Asp ja nti Raili Pöllänen Salon ompelimesta
 26. 1. 63 Hra Vilho Huttunen ja nti Ulla Lindström ompelimesta
 26. 1. 63 Hra Pentti Ratilainen ja nti Irja Kärnä sukkatehtaalta
 17. 3. 63 Hra Martti Malinen ja nti Pirkko Nieminen ompelimesta
 31. 3. 63 Hra Lars Lindberg ja nti Saara Suominen varastosta
 14. 4. 63 Hra Eero Hytönen myyntiosastolta ja nti Hertta Pajala
 14. 4. 63 Hra Kalevi Vattulainen ja nti Kirsti Nykänen ompelimesta
 14. 4. 63 Hra Erkki Kuittinen ja nti Eila Heikkinen pakkaamosta
 21. 4. 63 Hra Kalevi Piiri ja nti Raili Jokela ompelimesta
 1. 5. 63 Hra Erik Ahlqvist ja nti Tuula Harjunen neulomosta
 5. 5. 63 Hra Raimo Vainonen konttorista ja nti Seija Reunanen varastosta
 1. 6. 63 Hra Kurt Bäckroos mekanikoista ja nti Sylvi Leino ompelimesta
 1. 6. 63 Hra Alpo Järvelä ja nti Marjatta Mattila Salon ompelimesta.
 9. 6. 63 Hra Kauko Rätty ja nti Lilja Brusila sukkatehtaalta.
 23. 6. 63 Hra Väinö Pitkänen ja nti Marja-Leena Kärkkäinen neulomosta.
 30. 6. 63 Hra Stig Bäckman sukkatehtaalta ja nti May-Britt Lennarström.
 6. 7. 63 Hra Stig Laitinen ja nti Anja Kakko leikkaamosta.

Syntyneet

15. 1. 63 poika rva Ritva Seleniukselle
 20. 1. 63 poika Erkki ja Anna-Liisa Rantamäelle
 25. 1. 63 tyttö rva Pirkko Bäckmannille
 28. 1. 63 poika rva Lea Niiraselle
 15. 2. 63 poika rva Ulla Lummeelle
 3. 3. 63 tyttö rva Eila Pihalalle
 16. 3. 63 tyttö rva Anna-Liisa Soulasmaalle
 31. 3. 63 tyttö hra Einar Rehnille
 2. 4. 63 tyttö Marjatta ja Jouko Laaksolle
 18. 4. 63 tyttö hra Harri Fagerströmille
 27. 4. 63 poika hra Esa Forsmanille

19. 10. 62 Hra Pentti Mäkelä kalanterista ja nti Eila Asikainen sukkatehtaalta
 16. 2. 63 Hra Nils-Eric Viitanen ja nti Marja Nupponen varastosta
 16. 3. 63 Hra Taisto Lahtivirta ja nti Eeva Silvennoinen ompelimesta
 16. 3. 63 Hra Esko Kivinen ja nti Tuulikki Hiltunen Salon ompelimesta.
 2. 4. 63 Hra Karl Willenheimo ja nti Leila Pursiainen varastosta
 2. 4. 63 Hra Aimo Saarinen varastosta ja nti Vuokko Hämäläinen pakkaamosta
 9. 4. 63 Hra Matti Ryhänen ja nti Sirkka Liikanen ompelimesta
 26. 4. 63 Hra Esko Helskyaho ja nti Lilja Järvinen Salon ompelimesta.
 1. 5. 63 Hra Nils-Erik Lindqvist ja nti Maija-Liisa Lehtonen neulomosta
 4. 5. 63 Hra Olavi Suominen ja nti Eila Ikonen pakkaamosta
 2. 6. 63 Hra Juhani Kuusisto ja nti Armi Haapanen neulomosta.
 8. 6. 63 Hra Pentti Miero ja nti Hilikka Turunen leikkaamosta.

Kuva 2. Moni Hyvonin tyttö löysi Hangosta elämäntoverin. Perhetapahtumat julkaistiin Hyvonin työpaikkalehdessä. *Hyvon ja työmme 1-2/1963.*

perheiden kotikielen valintaan vaikuttavat eniten äidin äidinkieli, ympäristön kieli ja tietoinen valinta (Herberts 1991, 65–68). Kaikki nämä tekijät ilmenivät hankolaisten kaksikielisten perheiden kotikielen valinnassa. Tärkeimpänä avio- puoliset pitivät sitä, että perheenjäsenet ymmärsivät toisiaan. Useimmat avio-

parit jatkoivat kommunikointiaan suomeksi kuten seurusteluaikana, joten äidin äidinkielellä oli määräävä vaikutus perheiden kotikielen valinnassa. Tätä tuki myös se, että miehet halusivat oppia suomea, koska katsoivat suomen kielen taidosta olevan heille hyötyä työelämässä. Myös joidenkin miesten isät opettelivat suomen kielen voidakseen kommunikoida suomenkielisen miniänsä kanssa, ja miniän ollessa läsnä näissä perheissä puhuttiin aina suomea.

Noin puolet miehistä piti itseään ruotsinkielisenä, vaikka useimmat heistä puhuivat kotonaan suomea. Kieli oli heille lähinnä työväline, ja he sanoivat osaavansa suomea sen verran, että tulivat toimeen. Joidenkin mielestä rajaa oli vaikea määritellä. Eräs miehistä korosti sitä, että tuntisi itsensä eristyneeksi, ellei osaisi suomea, kun taas toinen piti itseään enemmän suomalaisena kuin suomenruotsalaisena. Miehet asuivat omissa kotikaupungissaan, ja vaikka he kotona puhuivat suomea, he puhuivat sukulaistensa ja monet myös työtovereidensa kanssa ruotsia. Elämä ei ollut muuttunut paljoakaan suomenkielisen vaimon vuoksi. Noin puolet miehistä piti itseään kaksikielisenä. Avioliitto suomenkielisen naisen kanssa oli siten vaikuttanut heidän identiteettiinsä. Sydämetään he kuitenkin sanoivat olevansa ruotsinkielisiä, eivätkä kaikki olleet mielestään voineet ilmaista itseään täysin ymmärrettävästi suomen kielellä.

Kyllä minä aina olen tuntenut itseni melkein samanlaiseksi. Olen asunut tässä samassa kaupungissa – tuntenut samoja ihmisiä koko elämäni. Minä en voi sanoa, että olen suomenkielinen, koska minä en ole, mutta se on oikeastaan ihan sama, puhutaanko suomea tai ruotsia. Vaikka minä puhunkin enemmän suomea, myös työssä, niin kuitenkin tunnen itseni suomenruotsalaiseksi.

Sellaisissa perheissä, joissa vaimo osasi paremmin ruotsia kuin mies suomea, perheen kotikieli oli alusta alkaen ruotsi. Jotkut vanhemmat halusivat lastensa oppivan kotona molemmat kielet ja puhuivat siksi lastensa kanssa omaa äidinkieltään ja keskenään suomea.

1960-luvun lopulla oli vallalla käsitys, että lapsille tuli aluksi opettaa vain yksi kieli, mikä vaikutti joidenkin perheiden kielivalintoihin siten, että molemmat vanhemmat puhuivat lapsilleen suomea. Myöhemmin, uusien tutkimustulosten myötä voitiin käytäntöä muuttaa siten, että vanhemmat puhuivat lapsille omaa äidinkieltään.

Lähes kaikista lapsista tuli kaksikielisiä. Suurin osa perheistä asui omakotitaloalueilla, missä naapurit olivat ruotsinkielisiä, ja siinä ympäristössä lapset oppivat ruotsin leikkitovereiltaan. Myös esikoulun henkilökunta oli 1970-luvulle saakka ruotsinkielistä. Kaksikielisyydestä tuli siten vuosien kuluessa olennainen osa useimpien perheiden elämää. Toisen kieliryhmän nuoriin tutustuttiin muun muassa harrastuksissa ja kaupungilla, vaikka suurimmalla osalla ystävät olivat omasta kieliryhmästä. Kun eri kieliryhmät kohtasivat, niin yleensä puhuttiin suomea, vaikka joukossa olisi ollut vain yksi suomenkielinen ja hänkin olisi osannut ruotsia.

Suurin osa nuorista piti itseään kaksikielisenä, vaikka painotukset olivat erilaisia. Suomenkieliseksi itsensä määritteli noin kolmasosa nuorista, vaikka osa oli täysin kaksikielisiä ja puhui päivittäin molempia kieliä. Se, että oli käynyt suomenkielisen koulun ja puhui vanhempiensa kanssa suomea, sai heidät tuntemaan itsensä enemmän suomenkieliseksi kuin kaksikieliseksi. Eräs heistä määritteli itsensä ”Hangon suomalaiseksi”. Kaikki ruotsinkielisen koulun käyneet pitivät itseään kaksikielisinä. Kolme nuorta miestä korosti kuitenkin sitä, että he tunsivat itsensä ruotsalaiseksi tai suomenruotsalaiseksi ja halusivat olla sitä jatkossakin. Suomen kieli oli heille väline, jota he tarvitsivat asuessaan Suomessa. Kaksi heistä oli puhunut molempien vanhempiensa kanssa ruotsia ja yksi äitinsä kanssa suomea. Heidän sisarensa eivät korostaneet ruotsinkielisyyttään, vaan pitivät itseään kaksikielisenä ja toinen kertoi, että hän ei ollut koskaan edes ajatellut asiaa. Saman perheen lapset kokivat siten identiteettinsä eri tavalla. (Vrt. Herberts 1991, 65–66.)

Muutammat nuoret tunsivat olevansa oman identiteettinsä suhteen rajalla, eikä oman paikan määrittäminen ollut yksinkertaista. He kuitenkin pitivät positiivisena omaa kaksikielisyyttään ja kahden kulttuurin tuntemustaan.

Minulla on tätä identiteettiä molempiin suuntiin ja vastakkaisuutta molempiin suuntiin, että jotenkin olen siinä välissä. Se on jotenkin outo identiteetti. Se on ehkä kuitenkin positiivinen. On saanut vaikutteita molemmilta puolilta, ymmärtää molempien identiteettiä – enemmän suomalainen kuin suomenruotsalainen, mutta kuitenkin siinä välimaastossa jotenkin oudosti.

Kaikki pitivät kaksikielisyyttä rikkautena, ja perheen perustaneet nuoret halusivat myös lastensa oppivan sekä suomen että ruotsin.

Hyvonin tyttöjen sopeutuminen näkyi arjen valinnoissa

Kaikki vaimot oppivat melko pian ymmärtämään ruotsia, ja vuosien kuluessa piilevä kielitaito myös kehittyi, vaikka kynnyks alkua puhua ruotsia oli korkealla. Ruotsia olisi haluttu oppia ja siten integroitua nopeammin uuteen kotikaupunkiin. Puolet naisista kävi yhden tai useamman ruotsinkurssin kansalaisopistossa, mutta kurssit koettiin lähes poikkeuksetta liian teoreettisina hyödyttömiksi, eikä ruotsia alettu puhua, koska ei ollut pakko ja koska työsäkkin selviytyi suomen kielellä. Kiinnostus ruotsin opiskeluun saattoi loppua myös ympäristön pilkan vuoksi, vaikka halu oppia ruotsia oli suuri. Tytöt olivat ujoja ja herkkiä ympäristön kritiikille, eikä rohkeutta ollut jatkaa yrittämistä.

Vaikka naiset eivät alkaneet puhua ruotsia, he kuitenkin integroitivat hankolaiseen yhteiskuntaan. Sopeutumista tapahtui elämän eri alueilla ja

noin 30 avioliittovuoden jälkeen naiset pystyivät tarkastelemaan sopeutumistaan ja oman identiteettinsä kehittymistä analyttisesti.

Timo Virtanen esittää identiteetin keskeisimpinä muovaajina neljä eri tekijää: *suhteen tilaan ja oman elämäntien paikkoihin, suhteen aikakokemukseen ja ajan merkityksen ymmärtämiseen, suhteen muihin ihmisiin ja heidän kanssaan toimimiseen sekä materiaalisen merkistön ja siihen liittyvän symboliikan* (Virtanen 1995, 149). Perheen perustamisen myötä naiset olivat päättäneet jäädä Hankoon. Naiset olivat tyytyväisiä tekemiinsä valintoihin. He tunsivat lunastaneensa paikkansa omalla työllään, koska kaikki naiset yhtä lukuunottamatta olivat käyneet ansiotyössä. Lasten ollessa pieniä monet naiset olivat hankkineet sellaista työtä, että he olivat itse voineet hoitaa lapsensa. Koti luonnonkauniissa ja usein maaseutumaisessa ympäristössä myötävaikutti viihtymiseen, kuten myös hyvät harrastusmahdollisuudet suomenkielisessä kansalaisopistossa. Pitkäaikaiset ystävyysuhteet vaikuttivat myös naisten kotiutumiseen Hankoon.

Arjen valinnoissa vaimot omaksuivat monia hankolaisia kulttuuripiirteitä. Kalasta tuli tärkeä osa perheen ruokavaliota, ja naiset alkoivat pitää merikalaa parempana kuin kotiseutujen järvikalaa. Myös perunapuuroon ja lanttumuksiin he tutustuivat Hangossa ja oppivat pitämään niistä. Naiset toivat puolestaan perheensä ruokapöytänsä kotiseutunsa ruokalajeja, joita sekä miehet että miehen sukulaiset arvostivat. Niitä olivat mm. karjalanpaisti, karjalanpiirakat ja rieska.

Juhlien osalta naiset ihastuivat hankolaisten tapaan viettää juhannusta merellä tai saarella. Vaikka meri aluksi tuntui vieraalta elementiltä, he vuosien myötä alkoivat pitää siitä ja kaipasivat merta ollessaan poissa Hangosta. Hankolaisten tapaa viettää vuosittain kaikkien perheenjäsenten syntymäpäiviä monet naiset aluksi vierastivat, mutta suurin osa hyväksyi ajan myötä tavan. Lucian-päivän viettoa naiset pitivät kauniina traditiona, mutta eivät itse osallistuneet juhlaan. Lucia-merkin he ehkä ostivat, kun lapset tulivat myymään, mutta eivät kiinnittäneet sitä takkiinsa.

Naisista vajaa neljäsosa tunsu itsensä kaksikieliseksi, mutta suurin osa näistä osasi ruotsia jo avioituessaan. Jotkut korostivat kuitenkin sitä, että kaksikielisyydestä huolimatta he tunsivat itsensä suomalaisiksi. Kaikki nämä naiset puhuivat perheensä kanssa ruotsia, mutta joskus myös suomea. Useimmat naiset pitivät itseään suomenkielisinä, koska he koko ajan olivat puhuneet suomea, vaikka lähes kaikki ymmärsivät ruotsia. Tärkein rajakohta oli se, kun he oppivat ymmärtämään ruotsia. Enää heidän ei tarvinnut olla huolissaan siitä, että muut puhuivat heistä pahaa. Suurimmalle osalle se riitti, ja keskusteluun osallistuttiin omalla äidinkielellä. Jotkut kuitenkin tunsivat itsensä ulkopuoliseksi varsinkin silloin, kun vierailtiin miehen sellaista sukulaisten luona, jotka osasivat suomea, mutta eivät kuitenkaan puhuneet sitä. Yksinäisyyden tunnetta lisäsi se, että kaikki lähiomaiset asuivat kaukana.

Useimmat naiset pitivät itseään hankolaisina, vaikka jotkut eivät mielestään olleet täysin hankolaisia, mutta eivät halunneet muuttaa poiskaan kaupungista. Monille kiintymys paikkakuntaan oli tullut vähitellen, ja se oli huomattu aivan viime vuosina. Eniten Hangossa arvostettiin kaunista luontoa, merta ja pikku kaupungin rauhaa. Tärkeää oli myös omakotitalo luonnonkauniissa ympäristössä ja mieluinen työ. Omaa elämää kyettiin tarkastelemaan; ensimmäisten vuosien vaikeudet oli voitettu ja elämään oltiin tyytyväisiä.

Jaa-a, kyllä sitä jo varmaan pikku hiljaa, mutta ei kai sitä ihan kokonaan. Juuret on siellä Jyväskylässä, mutta kun siellä on, niin kyllä sitä sitten kaipaa kotiin Hankoon. Kun siellä on ne sisäjärvet ja ilma ihan tyyni, niin kaipaa tätä Hangon tuulista ja raikasta ilmaa ... mutta ei täältä pois enää muuttas, ja kun täällä on työ, jossa viihtyy.

Kyllä, kyllä mä oon tähän kotiutunu ... vaikka silloin kun Hangon asemalle tulín, aattelin, että en kyllä tänne jää ... mutta kyllä se siitä vaan. Kaikkien vastoinkäymisten kautta on paikkansa löytäny.

Suurin osa kannatti ”pakkoruotsia”

1990-luvulla keskusteltiin ruotsin muuttamisesta vapaaehtoiseksi aineeksi suomenkielisille koululaisille. Asia herätti sanomalehdistössä voimakkaita mielipiteitä puolesta ja vastaan. (Herberts – Landgårds 1992.) Lähes kaikki naiset ja suurin osa miehistä ja lapsista oli sitä mieltä, että ruotsi pitäisi säilyttää kouluissa pakollisena aineena. Tätä perusteltiin sillä, että ruotsia piti osata, koska Suomi on kaksikielinen maa. Lisäksi ruotsin kielellä voitiin kommunikoida Pohjoismaissa, ja jos osasi ruotsin, oli helpompi oppia mm. englantia ja saksaa. Katsottiin myös, että jos ruotsinkielisten on opiskeltava soomea jo kolmannella luokalla, olisi suomenkielisten puolestaan opiskeltava ruotsia yhtä varhaisessa vaiheessa. Ainakin rannikolla pitäisi opettaa ruotsia, mutta joidenkin mielestä ei enää Jyväskylässä. Kaksikielisyyttä pidettiin rikkautena, kuten kielitaitoa yleensäkin. Useimmat reagoivat käsitteeseen ”pakkoruotsi” ja pitivät sitä huonona sanana. Muutamat miehet protestoivat voimakkaasti sitä vastaan, että ruotsi tehtäisiin vapaaehtoiseksi. Pohjimmiltaan oltiin huolestuneita ruotsin kielen tulevaisuudesta Suomessa. Naisten lähes sataprosenttinen tuki ruotsin opetukselle kertoo muuttuneesta suhtautumisesta ruotsin kieleen. Enää ei haitannut, vaikka muut puhuivat ruotsia, koska katsottiin, että jokaisella on oikeus puhua omaa äidinkieltään.

LÄHTEET

Arkistot

- Hangon jakamaton seurakunta (HJS): Förteckning över till äktenskap sammanvigda, Hangö landsförsamling 1935–1961.
Förteckning över till äktenskap sammanvigda, Hangö stadsförsamling 1935–1961.
Årsberättelser 1943–1950.
- Hangon suomalainen seurakunta (HSS): Kuulutetut ja vihityt 1962–.
- Hangö svenska församling (HSF): Lysnings- och vigsellängd i Hangö svenska församling 1962–1964.
Lysnings- och vigsellängd (Bromarf kommuns område) 1962–1976.
Förelysta och vigda, 1965–.
- Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto.

Lehdet

- Aarne Karjalainen död. *Hangonlehti* 25.2.1986.
Hangon Sanomat 9.10.1971–20.9.1972.
Hangö stad har igen kränkt Karjalainens ”enskilda rätt”. *Hangö* 10.1.1967.
Hyvon ja työmmä 1–2 / 1963, 2. vuosikerta.
Hyvon Posti 2/1971.
Kone får område på västra sidan av Kobbnäsudden? *Hangö* 6.6.1967.
Kontaktsvårigheter för finnarna i Hangö. *Hangö* 3.6.1967.
Länsrätten upphävde kontraktet med Kone. Karjalainen fick 100 mk för besväret. *Hangö* 13.4.1967.

Kirjallisuus

- ALMAY, MIRJA – LAPPALAINEN, PIIPPA 1996: *Kansakunnan vaatettajat*. Juva.
- EKSTRÖM, BIRGITTA 1994: *Hangon kylpylä 1879–1939*. Hangon museon julkaisusarja no 14. Tammissaari.
- HAKKARAINEN, JARI 1990: *Suomenkielisenä Loviisaan. Muuttajan akkulturaatio kaksikielisessä kaupungissa 1900-luvulla*. Kansatieteen pro gradu –tutkielma.
- Hanko 2000 – Hangö 2000*, s.a. Julk. Hangon kaupunginhallitus. [Hanko]
- HERBERTS, KJELL 1988: ”*Detta svenskatalande bättre folk...*” *En dokumenterande innehållsanalys av språkdebatter i finsk huvudstadspress under åren 1984–1988*. Institutet för finlandsvensk samhällsforskning. Åbo.
- 1991: *Tolv tvåspråkiga familjer*. Institutet för finlandsvensk samhällsforskning. Forskningsrapporter Nr 15. Åbo.
- HERBERTS, KJELL & LANDGÅRDS, ANN-SOFI 1992: *Tvång eller privilegium. Debatten om obligatorisk svenska i den finska grundskolan*. Institutet för finlandsvensk samhällsforskning. Forskningsrapporter Nr 17. Vasa.
- HYVÖNEN, TIMO 2006: *Omalla koulutiellämme. Hangon suomenkielisen oppikoulutoimen 100-vuotistaival 1906–2006*. Jyväskylä.
- JALKANEN, PEKKA 1989: *Alaska, Bombay ja Billy Boy – Jazzkulttuurin murros Helsingissä 1920-luvulla*. Suomen etnomusikologisen seuran julkaisuja 2. Helsinki.
- KARJALAINEN, AARNE 1996: *Elämäni matkakirjeet*. Hämeenlinna.
- KARLSSON, TOMY 1991: Hangös återuppbyggnad. TOMY KARLSSON (toim.): *Vi mims Hangö*. Skrifter utgivna av sällskapet för släkt- och hembygdsforskning i Hangö r.f. Hangö, 114–115.
- LEHTO, TIINA 1989: *Hangon rakennuskulttuuri ja kulttuurimaisema. Byggnadskultur och kulturlandskap i Hangö*. Hangon museon julkaisusarja no 8. Ekenäs.
- LEIMU, TUULA – SARESSALO, LASSI – LEIMU, PEKKA 1979: *Etnologian sanastoa*. 2. Uudistettu painos. Kansatieteen toimituksia. Turku.

- SILVAST, PEKKA 1985: *Hankoniemi 1940–1941*. Hangon museon julkaisusarja no 1. Tammisaari.
- SNELLMAN, HANNA: *Sallan suurin kylä – Göteborg. Tutkimus Ruotsin lappilaisista*. SKS:n toimituksia 927. Tampere 2003.
- SÖRENSEN, SINIKKA 1973: Hangon suomalaiset. HANS E. ÖSTERLUND (toim.): *Kymmenen lukua Hankoa*. Hanko, 185–204.
- WALL, MARKETTA 1992: Hangon suomalaista seurakuntaa rakentamassa. BIRGITTA EKSTRÖM (toim.): *Maailman valo. Hangon hengellisen elämän ilmaisumuotoja*. Hangon museon julkaisusarja no 8. Hanko, 68–123.
- 2001: Hanko siirtolaisten lähtösatamana. BIRGITTA EKSTRÖM SÖDERLUND – MARKETTA WALL (toim.): *Alussa oli satama. Hangon satama 1873–2001*. Hangon museon julkaisusarja no 20. Tammisaari, 116–133.
- 2007: *Punainen tupa ja perunamaa. Valintoja ja sopeutumista Hangossa vuosina 1958–1968 solmituissa kaksikielisissä avioliitoissa*. Kansatieteen pro gradu – tutkielma.
- VIRTANEN, TIMO J. 1995: *Läheinen, kaukainen toiseus. Kaupunkikansatieteellisen tutkimustavan tarkastelua*. Kansatieteen lisensiaatintutkielma.
- ÖSTERLUND, HANS E. 1973: Teollistunut kaupunki. HANS E. ÖSTERLUND (toim.): *Kymmenen lukua Hankoa*. Hanko, 219–236.

MARKETTA WALL: *Hyvon Kudeneule Oy conquered Hanko*

The town of Hanko was established in 1874. Already in the early decades large industrial enterprises appeared in the town and the pillars of support for the local economy became industry, the port and tourism.

As a part of the Moscow Peace Treaty signed in 1940 after the Winter War, Hanko was ceded to the Soviet Union as a military base and its inhabitants along with its industry were evacuated from the town. After the Second World War some of the industrial enterprises did not return to Hanko. The town hoped for new industry, although it was recognised that this would affect linguistic and political relations. The threat of Hanko remaining a small fishing village was portrayed. On account of its geographical location no flourishing country areas were to be found in the vicinity that would have sustained the town; rather the conditions for growth had to be found in the town itself. The importance of tourism declined with the demolition of the spa after the War. In the 1950s Hanko was one of the most industrialised towns in Finland.

Hyvon Kudeneule Oy, which was established in 1955, was one of the town's largest industrial plants. The workers at this mill changed the demographic composition of the town, while the factory management participated actively in the political decision making in the town. The Hyvon mill became a centre of attention, with people coming even from abroad to look at it. Hyvon could be seen in other ways in the town too, with its own shop and block of flats, the gable end of which was illuminated with a large neon sign accentuating the presence of Hyvon. Thanks to the advent of new industrial enterprises the town grew and prospered.

At its peak there were about 550 employees in the service of Hyvon Kudeneule Oy in Hanko.

Young girls moved to Hanko from different parts of Finland and many of them married Swedish-speaking men from Hanko. This resulted in many bilingual marriages, which began to give Hanko a Finnish-speaking identity. Finnish became the majority language in 1983.

My research has determined the types of choices made by families, to what extent the different family members adapted their lives and how family members viewed their own identity. My approach has been from a cultural infusion perspective, that is, I have paid attention to bipartite cultural contacts. The background of both husband and wife was viewed in everyday life, in leisure time, on festive occasions and in respect of choices concerning social relations. The central issue was that of the language spoken at home. Some families became Finnish speaking, although on account of the husband's family and friends many children learnt both languages. Men benefited at work from learning Finnish, but marrying a Finnish woman limited the social relations of some men. Most women at first felt themselves as outsiders and suffered from the negative attitude of the people of Hanko towards Finnish-speaking settlers, although the situation began to alleviate as the women learnt to understand Swedish.

This subject is also interesting from the political-linguistic aspect, because in recent decades the status of Swedish in Finland has been the subject of political debate on a number of occasions, and because these families had a grassroots level of experience of bilingualism.

In the decade 1970–1980 Hanko was in a state bordering on dispute, and there were language incidents. Later at the beginning of the 1990s, when both language communities had by now their own educational establishments, the disagreements abated and bilingualism began to be seen as the town's trump card.